

MENTALIZAČNÍ SCHOPNOSTI PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ ŠKOL V KONTEXTU UTVÁŘENÍ KLIMATU UČITELSKÝCH SBORŮ

MENTALIZING SKILLS OF PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF SHAPING TEACHING STAFF CLIMATE

Magda Nišpanská¹, Oto Dymokurský²

¹ Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Technická univerzita v Liberci

² Doctrina, Podještědské gymnázium, Liberec

Abstrakt

Konferenční příspěvek je součástí symposia *Sociální klima učitelských sborů: souvislosti výzkumných nálezů*. V této pilotní studii jsme posuzovali míru mentalizace u pedagogických pracovníků pomocí metodiky Reflektivní interview pro učitele (RFI-T). Získané výpovědi jsme vyhodnocovali podle postupů, které původně popsali Fonagy et al. (1998). Respondenti s vysokým hodnocením mentalizace poskytli výrazně více takových popisů a interpretací chování sebe a druhých, které podporují zdravé klima učitelského sboru, než respondenti skórující v kategoriích střední a nízké mentalizace. Tato data naznačují, že mentalizaci pedagogických pracovníků lze pomocí představeného nástroje RFI-T měřit s možnostmi využití pro účely pedagogického výzkumu či intervenčního poradenství ve školním prostředí.

Klíčová slova: sociální klima učitelských sborů; reflektivní funkce; mentalizace; reflektivní interview

Abstract

The conference paper is part of the symposium “*The social climate of teaching staff: context of research findings*”. In this pilot study, we used the Reflective-Functioning Interview for Teachers (RFI-T) method to evaluate the level of mentalizing. We rated the narratives for levels of mentalization according to procedures originally described by Fonagy et al. (1998). Respondents who scored high on mentalizing provided significantly more realistic interpretations of the behaviour of self and others that support a healthy climate for the teaching staff than did respondents who scored medium and low. The data suggest that the

RFI-T instrument can be used to measure the faculty mentalization, which may be useful for education research or intervention counselling in school settings.

Keywords: teaching staff social climate; reflective functioning; mentalization; reflective interview

1 ÚVOD

Mentalizace je schopnost jedince porozumět lidskému chování z hlediska duševních stavů, včetně myšlenek, pocitů, přesvědčení a záměrů neboli schopnost člověka zohledňovat duševní stavy při interpretaci chování svého a druhých (Bateman a Fonagy, 2012). Schopnost mentalizace u členů školních komunit je klíčová pro jejich efektivní fungování. Domníváme se, že zejména u vedoucích pedagogických pracovníků hraje významnou roli ve formování klimatu sboru. Původní metodiku (Fonagy et al., 1998) měření mentalizace jsme modifikovali pro účely pedagogického výzkumu.

2 TEORIE

Původně se mentalizace zkoumala v rámci raně-vazebných vztahů mezi rodiči a dětmi. Koncept mentalizace se ukázal být zásadním pro pochopení vlivu rodičovského chování na psychický vývoj dítěte (Ensink et al., 2016). Nedostatečná mentalizace u rodičů souvisí s negativními důsledky pro vývoj dítěte a s rizikem vzniku duševních onemocnění jako je deprese (Ensink et al., 2016), narcistická porucha osobnosti (Drozek, Unruh, 2020) či hraniční porucha osobnosti (Fonagy, Bateman, 2007).

V současnosti se výzkum mentalizace rozšiřuje do dalších sociálních kontextů včetně školství (Schwarzer, 2023). Mentalizace členů učitelských sborů se ukazuje být vysoce relevantní pro sociální interakce a celkové fungování školních komunit (Nišpanská, 2023, Fonagy et al., 2005, Rozkovcová et al, 2023, Schwarzer et al., 2023). Mentalizace je operacionalizována pod názvem „reflexivní funkce“ (Fonagy et al. 1998).

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Studie se zaměřuje na možnosti měření mentalizace u pedagogických pracovníků (PP) škol. Cílem je pilotně ověřit metodiku vyhodnocování míry mentalizace PP pomocí kódování polostrukturovaného interview RFI-T zaměřeném na kvalitu klimatu ve sboru.

Doslovný záznam audionahrávek reflektivních interview se čtyřmi PP byl dvěma experty vyhodnocen z hlediska míry mentalizace podle postupů popsanych původně Fonagym et al. (1998). Kódovali jsme zralost mentalizace dle orientace na duševní stavy od nezájmu a neschopnosti smysluplně interpretovat důvody chování až po komplexní multiperspektivní a citlivé interpretace. Odpovědi byly hodnoceny na škále od -1, reprezentující bizarní a dezorganizované odpovědi, kde je mentalizace aktivně odmítána, až po +9, což značí mimořádné porozumění vnitřním stavům. Tato data jsme narativně interpretovali v kontextu celkového klimatu sboru.

4 VÝSLEDKY

Na základě kódování jsme úroveň mentalizace PP kategorizovali do 4 typů: 1. zralá, 2. snížená, 3. absentující a 4. hostilní absentující.

Ředitelka ZŠ08 (kat. 1): konzistentně projevuje rozvinutou mentalizaci ve většině kontextů. Její komunikace je autentická, realistická a kontextualizovaná („...aby neměli pocit že za mnou nemůžou přijít...“) V tomto sboru došlo k nejvýraznějšímu zlepšení klimatu v důsledku jí navržených citlivých opatření.

Učitelka ZŠ01(kat.2): vnímá běžné situace jako vážné a konfliktní. Často se projevuje tzv. psychická ekvivalence – považování vlastních názorů za absolutní pravdu. Kolegy hodnotí podle rigidních stereotypů, aniž by zvažovala jejich skutečné pocity nebo motivaci. Například při popisu interakce s kolegyní, která neodpověděla na její mail s nabídkou společné účasti na vzdělávacím semináři, je zcela přesvědčená, že jde z její strany o mstu za dřívější incident. Díky citlivému naslouchání dotazujícího výzkumníka v průběhu interview se snadno otevře mentalizujícímu přehodnocení situace („...aha, Vy myslíte, že si nemusela přečíst můj mail? Třeba to tak bylo...“).

Zástupkyně SŠ11 (kat. 3): zkrusluje a zjednodušuje psychologickou realitu druhých, odpovědi jsou sebestředné, generalizující s přečeňováním vlastního

Já v kontrastu s pohrdavým popisem ostatních („...*starýho psa novým kouskům nenaučíte...*“). Nereflektuje svůj podíl na utváření nezdravého klimatu.

Učitel SŠ01 (kat. 4): nepřátelský, odmítá odpovídat, nadává, je defenzivní, Výpovědi jsou egocentrické, generalizující, bez porozumění komplexitě vztahů. Nadhodnocuje sebe a devaluje ostatní. Nabízí jednoznačná radikální řešení („...*všechny vyházet...*“).

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Navržená kategorizace mentalizace PP v rámci metodiky RFI-T se ukazuje jako smysluplná. Když je mentalizace deficitní, objevují se jasně klasifikovatelné vzorce odpovědí s předvídatelnými dopady na vztahy ve sboru. Vzorce mentalizace PP mají sociálně-psychologický význam a pokud PP vědomě kultivuje vlastní mentalizaci, může to mít pozitivní vliv na klima.

Považujeme za důležité naše zjištění propojit s diagnostikou poruch osobnosti, neboť nevíme, do jaké míry je deficit mentalizace způsoben interakcí situační zátěže a osobnostní dispozicí. Např. PP s narcistickou psychopatií může stále zkrlesně mentalizovat sebe a druhé, což z dlouhodobého hlediska může mít destruktivní dopad na klima v učitelském sboru. Po validizaci ve školním kontextu může být metodika RFI-T využita pro účely aplikovaného výzkumu. Rozvoj mentalizace jako klíčového aspektu chování PP může představovat cíl potenciálních intervenčních strategií.

PODĚKOVÁNÍ

Projekt aplikovaného výzkumu klimatu učitelských sborů *Kvalita sociálního klimatu učitelských sborů základních a středních škol a možné intervence* je podporován Technologickou agenturou ČR, pod č. TL03000035. Autoři děkují za podporu.

LITERATURA

Bateman, A. W., Fonagy, P. E. (2012). *Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice*. Arlington: American Psychiatric Publishing.

- Drozek, R. & Unruh, B. (2020). Mentalization-Based Treatment for Pathological Narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 34, 177–203.
- Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L. & Fonagy, P. (2016). Maternal and child reflective functioning in the context of child sexual abuse: Pathways to depression and externalising difficulties. *European Journal of Psychotraumatology*, 7, 1–10.
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H. & Steele, M. (1998). Reflective-functioning manual for application to Adult Attachment Interviews. Version 5. London: University College of London.
- Fonagy, P., Bateman, A. W. (2007). Mentalizing and borderline personality disorder. *Journal of Mental Health*, 16, 83–101.
- Fonagy, P., Twemlow, S., Vernberg, E., Sacco, F., & Little, T. (2005). Creating a peaceful school learning environment: The impact of an antibullying program on educational attainment in elementary schools. *International Med. Journal of Exper. and Clin. Research*, 11, 317–25.
- Nišpónská, M. (2022). Mentalization and its use in schools. *Pedagogika*, 4(72), s. 535–552.
- Schwarzer, N. H., Dietrich, L., Gingelmaier, S., Nolte, T., Bolz, T., & Fonagy, P. (2023). Mentalizing partially mediates the association between attachment insecurity and global stress in preservice teachers. *Frontiers in Psychology*, 14.